

Svitlana Romaniuk
Uniwersytet Warszawski

Свої-інші-чужі в українському медіа-дискурсі. Висвітлення проблеми зрадників і ‘тушок’

У засобах масової інформації, крім звичного інформування про політичні події в країні, актуальну економічну й суспільну ситуацію, плани внутрішнього розвитку і зовнішньої співпраці, про осіб, які належать до влади тощо, реалізують не менш важливу функцію – будування, формування, зміну візерунку окремого політика і політичної партії загалом. Вона висвітлюється залежно (найчастіше) або незалежно від загального спрямування засобу масової інформації (далі – ЗМІ).

Зосередимося на одній актуальній у політичному житті сучасної України проблемі т. зв. ‘політичних зрадників’. Це питання постало особливо гостро після парламентських виборів 2012 року і стосується передусім депутатів Верховної Ради України VII скликання (2012-2016 рр.). Зміна народними обранцями партії з огляду на зміну власних пріоритетів, бачень певних проблем, ускладнена співпраця тощо не викликали б такого обурення спочатку у Верховній Раді (далі – ВР) (тобто серед політиків), а пізніше – в інших суспільних групах, якби це явище, по-перше, не мало масового характеру, по-друге, не було від початку виборчої кампанії свідомо запланованим ходом, маневром, завдяки якому вони змогли виграти вибори. Наприклад, на потреби прохідності до ВР виникали нові технічні партії, як-от, партія Наталії Королевської, чи в списках партій з’являлися прізвища, які відразу викликали сумніви щодо їхнього місця саме в такому політичному угрупованні (такими діями, як відомо, викликало обурення виборців Всеукраїнське об’єднання „Батьківщина”). Відтак, проблема зрадництва і необґрунтованої зміни політичної партії виникла ще задовго до прийняття депутатами VII скликання присяги, її віднотовували й вітчизняні ЗМІ. З огляду на викладене вище, перед нами постали питання, які стали основою цього дослідження.

Завдання нашої розвідки – на прикладі вибраного тексту проаналізувати, як впливові ЗМІ в Україні (ті, які мають вплив на формування громадської

думки¹) моделюють сприйняття / бачення певних внутрішньо-суспільних явищ завдяки дискурсивній репрезентації понять *Свій, Інший, Чужий*, а також проаналізувати відмінності в зображенні українських політиків у ЗМІ, зокрема, тих, поведінка яких є відмінною від усталеного в політичному *bon ton*. Для цього формулюємо такі проблемні питання дослідження: Як в українському публіцистичному дискурсі протиставляють *Свого* і *Чужого* на основі опозиції ‘*відповідальний політик – зрадник*’? Якими є дискурсивні стратегії журналіста-автора тексту: чи він чітко визначає і встановлює межу ‘*свої-чужі*’? У чому вона полягає? Чи іншування *зрадників* і ‘*тушок*’ в автора окремого тексту є відвертим і агресивним? При цьому пам’ятаємо, що

retoryka wykluczenia opierająca się na dychotomicznych, manichejskich podziałach na „swoich” i „obcych”, na „tych dobrych” i „tych złych”, zyskała ogromną popularność. Pojawily się proste rozwiązania skomplikowanych problemów, zaczęto coraz powszechniej utożsamiać się z sugestywnymi sloganami i pojemnymi metaforami, którymi zdawały się tak wiele wyjaśniać².

Зазвичай питання розмежування на *своїх* і *чужих* стосується імігрантів, пор. напр., у Рут Водак, Володимира Кулика³. Тоді воно є найбільш виразним у суспільстві і відповідно яскраво відображене в публічному дискурсі. Ми ж використовуємо теоретичні напрацювання згаданих учених для виявлення схожого суспільного поділу, проте тільки в межах виконуваних ними функцій (чесний політик / зрадник), адже модель дискримінації залишається такою ж, на що звертає увагу згаданий раніше український науковець, а саме: „*Утвердження вартості ‘своєї’ спільноти зазвичай доповнюється протиставленням їй ‘чужих’, яких описують за допомогою метафор із іншим ціннісним*

¹ До таких ЗМІ відносимо щоденні і тижневі видання, які виходять в Україні українською та російською мовами. Вибір цих ЗМІ базується передусім на їхній ролі у суспільстві (значна – незначна), рівні накладу (середній або масовий), а також їхньому статусі у медіа-просторі (напр., проєвропейський чи проросійський). Сюди належать: щоденна преса („День”, „Високий замок”, „Україна молода”, „Експрес”), тижневики („Дзеркало тижня”, „Український тиждень”, Корреспондент”, „Коментарі: comments.ua”), інтернет-видання (www.pravda.com.ua, http://www.telekritika.ua/, http://lb.ua/, http://zik.ua/ua/analytics/). Вибір відповідних джерел зумовлений їхньою загальнонаціональною спрямованістю, що охоплює більший масштаб подій та явищ політичного, культурного й економічного життя країни. Одним із найважливіших чинників є, мабуть, їхня загальна доступність та поширеність газет, доведена великими накладками, адже саме тоді вплив на читацьку аудиторію є масовішим.

² Ruth Wodak, *Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu*, Kraków 2008, s. 186.

³ Ruth Wodak, *Dyskurs populistyczny...*, op. cit., s. 185-215; В. Кулик, *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*, Київ 2010.

змістом”⁴. Як бачимо, йдеться про спільноти загалом, тобто, можемо припустити, що й про спільноту політиків, парламентарів, журналістів тощо. І навіть якщо група *своїх* не є достатньо виразно описаною, то за словами Кулика, „явне іншування ‘чужих’ неявно окреслює коло ‘своїх’”⁵.

Методологічною підставою розвідки стала теорія критичного аналізу дискурсу (далі – КАД). Чому саме і якою є її роль? Щоб пояснити, використаємо твердження Пола Чайлтона, яке спирається на дослідження таких авторитетів-дослідників дискурсу, як Тен ван Дейк і Рут Водак, і за яким

KAD doskonale ukazuje, jak konkretni użytkownicy języka przyjmują postawy (a być może także praktyki) wykluczające poprzez powtarzające się i wybiórcze przypisywanie pewnym grupom społecznym lub etnicznym pewnych atrybutów (tj. ról społecznych, cech behawioralnych, wyglądu zewnętrznego). Innymi słowy, KAD zwraca uwagę na istnienie stereotypowych kategoryzacji w mowie potocznej, mowie elitarnej i w tekstach. Ukazuje również, jak użytkownicy języka kategoryzują zachowanie, działania i atrybuty – gdzie wszystkie one mogą stanowić obserwowalne fakty – w sposób, który wyraża wobec tych faktów postawy⁶.

Отож, приписування окремим групам певних атрибутів, що в перспективі впливає на зародження стереотипних категоризацій знаходиться у колі завдань дискурсивного аналізу. Якщо йдеться про поняття дискурсу, то ми спираємося на визначення, яке кваліфікує його як

działanie językowe w komunikacji pisemnej, wizualnej bądź ustnej, werbalnej bądź niewerbalnej, podejmowane przez aktorów społecznych w konkretnym otoczeniu, określonym przez reguły, normy i konwencje społeczne⁷. У той же час, analiza dyskursu – systematyczna i jawnie wyrażona analiza różnych struktur i strategii na różnych poziomach tekstu i mówienia⁸.

У реалізації загальної мети важливим видається встановлення того, як користувачі мови (мовці) категоризують ту чи ту поведінку, дії, атрибути тощо. Незаперечною у процесі засвоєння певних атрибутів є роль ЗМІ, оскільки останні наголошують на якійсь проблемі, або ігнорують її, у такий

⁴ В. Кулик, *Дискурс українських медій...*, op. cit., с. 397-398.

⁵ Ibidem, с. 400.

⁶ Paul Chilton, *Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu*, Kraków 2008, s. 68.

⁷ Ruth Wodak, *Wstęp: Badania nad dyskursem* [w:] *Jakościowa analiza dyskursu*, s. 16.

⁸ van Dijk, *The Study of Discourse – An Introduction* [w:] van Dijk T.A. (red.) *Discourse Studies*, vol. I, London; Sage 2007, s. xix-xiii.

спосіб сигналізує суспільству актуальність одного комунікату політика і неважливість іншого⁹.

Встановленню і визначенню того, чи в публіцистичному тексті взагалі є окреслене ставлення до проблеми ‘свій – чужий’ у контексті зрадництва / перебіжництва, а відтак – правильний добір такого тексту для аналізу, є у більшості ствердні відповіді на такі питання:

Чи порушене питання є проблемним *a priori*?

Чи в тесті є виражене ставлення (явне чи приховане) до певних осіб / суспільних груп?

Чи в тексті є відкриті чи приховані заклики до якихось дій (вербальної чи позавербальної поведінки) у зв’язку з порушеною проблемою?

Чи в коментарях до тексту з’явилися дописи, які свідчать про те, що певні фрагменти тексту особливо вразили читачів і тому вони залишають під ним свої уваги, висловлюють свою думку?

Чи порушена тема описана за допомогою експресивної (із негативною конотацією, розмовної) лексики?

Чи персвазивні засоби, вжиті в тексті, є зрозумілими для адресата і чи легко їх виявити?

Враховуючи перелічені питання, які стали підставою вибору показового для заявленої теми тексту, наведений нижче уривок свідчить про те, що текст у цілому може бути прикладом того, як будується протиставлення ‘свій-інший-чужий’ в українському медіа-дискурсі:

***Нові тушки Яценюка?*¹⁰**

*Арсеній Яценюк під загрозою чергової міграції тушок. Сьогодні керівник найбільшої опозиційної фракції уже шкодує про персональні гарантії, які він давав щодо осіб, включених до виборчого списку „Батьківщини”. Адже нові **перебіжчики**, які можуть явити себе світу найближчим часом – знову з його квоти.*

*Перші **тушки** – **батько та син Табалови** – спричинили ефект вибуху бомби. Опозиція намагалася не допустити їх до складення присяги. Депутати билися на очах у тележурналістів.*

⁹ Тут залишаємо поза увагою питання замовних матеріалів у ЗМІ, т.зв. ‘джинсу’, оскільки це не має важливого значення для нашого дослідження. Звичайно, існування ‘джинси’ може вплинути на збільшення частки матеріалів, що містять назв *зрадник*, ‘*тушка*’, але ці поняття ввійшли до медіа-дискурсу відносно давно, не є новими, тобто навіть якщо вони й з’являються у замовному матеріалі, то це складає лише якийсь невисокий відсоток у їхній загальній великій кількості і використанні у найрізноманітніших ЗМІ. До того ж згадані назви стосуються однаково, як влади, так і опозиції, і можуть виступати і в замовних матеріалах тих медій, які пов’язують із владою, і тих, що асоціюються з її противниками.

¹⁰ Повний зміст статті див.: <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/04/23/6988792/>

Уже з такого короткого фрагменту тексту складається враження про ставлення автора (журналіста) до описуваної групи українських парламентаріїв і формування загалом негативного сприйняття явища, що матиме вплив на однозначно негативне сприйняття окремої особи – посереднього або опосередкованого учасника описуваних подій. Автор тексту встановлює межу ‘свої-чужі’ завдяки чіткому протиставленню, що постає у доборі певних лексичних засобів – передусім епітетів *тушки, перебіжчики, депутати-тушки – опозиція* й ін. Цей текст ми аналізуватиме детальніше далі. Проте уже на початку відмітимо, що на думку Рут Водак,

dyskurs i komunikacja zawsze wymagają rozróżniania typu „my – oni”, co umożliwia zarówno budowanie pozytywnego wizerunku mówiących / piszących, jak i negatywnej charakterystyki przeciwników jako „obcych”¹¹. Gdy już obie te grupy zostaną utworzone, rozmaite zabiegi językowe służą poniżeniu „obcych” i pozytywnej charakterystyce „naszych”. Umożliwia to odbiorcy zarówno identyfikację z „naszymi”, jak i obarczenie „obcych” winą za rozmaite zjawiska społeczne, których istotne przyczyny są niepomierne bardziej złożone. Ustanowienie obu grup na obszarze dyskursu oraz ich charakterystyka środkami rozmaitych strategii retorycznych stanowią zatem najistotniejsze cechy dyskursu perswazyjnego¹².

Отож, встановивши, що в наведеному прикладі є виразний поділ на *своїх* і *чужих*, можемо припустити, що текст має в цілому персвазивний характер і спрямування. Крім того, прослідкуймо, за допомогою яких додаткових характеристик і ознак це твердження буде вірним. Наприклад, допомогти у цьому можуть правильно сформульовані запитання. Рут Водак пропонує вибірку п’яти простих питань, відповіді на які безпосередньо вкажуть на мовні і риторичні способи виключення чи ідентифікування окремих осіб із суспільними групами¹³:

1. Які мовні засоби служать називанню і ставленню до людей?
2. Які властивості і характерні риси приписують людям?
3. За допомогою яких аргументів і схем мислення окремі особи чи суспільні групи намагаються виправдати або утвердити виключення, дискримінацію, утиски і експлуатацію інших осіб?
4. Із якої перспективи або точки зору формулюються подібні визначення і способи аргументації?

¹¹ van Dijk, *Prejudice in Discourse*, Amsterdam 1984, cyt za: Ruth Wodak, *Dyskurs populistyczny...*, op. cit., s. 186.

¹² Ruth Wodak, *Dyskurs populistyczny...*, op. cit., s. 186.

¹³ Ibidem, s. 195.

5. Чи подібні висловлювання формулюють неприховано, подекуди навіть ‘зміцнюють’ їх, чи навпаки, намагаються ‘врівноважити’.

Ці питання вказують на особливо важливі, на думку Р. Водак, і цікаві типи дискурсивних стратегій, які беруть участь як у будівництві позитивного візерунку себе самого, так і негативного візерунку інших як ‘чужих’. Авторка вважає „dyskursywne ustanowienie kategorii „my” i „oni” za najważniejszy zabieg na obszarze dyskursu tożsamości i różnicy, za najbardziej uderzającą cechę wszystkich odmian dyskursu populistycznego”¹⁴. При цьому важливою є певна застосована стратегія, встановлення цього розмежування. За визначенням Р. Водак,

pojęcie „strategii” oznacza zwykle mniej lub bardziej ściśle określony, czy świadomie przyjęty, program działań (w tym działań dyskursywnych) zmierzających do osiągnięcia konkretnych społecznych, politycznych, psychologicznych lub językowych celów. Strategie dyskursywne, czyli systematycznie powtarzające się sposoby użycia języka, charakteryzuje rozmaity stopień złożoności oraz przypisanie do różnych poziomów organizacji systemu językowego¹⁵.

Прослідкуймо спосіб використання описаних вище способів у тексті: *Інший – це той, який не відповідає загальноприйнятим нормам: до парламенту ходить як на свято; відповідальний за міграцію ‘тушок’ у ВР. Причини появи інших, тобто ‘тушок’: перевірені у боях бійці отримали непрохідні місця через нездатність оплатити місце в списку; отримання ‘золотих акцій’; позбавлення посади завдяки маніпуляціям.*

Постають наступні питання:

Що ускладнює або унеможлиблює міжкультурну комунікацію в описаній ситуації?

Як представлено позитивні і негативні аспекти співіснування різних політичних груп у парламенті?

На нашу думку, насамперед, це таке називання осіб і визначення подій, як-от: *тушка, перебіжчик, ‘путчист’, група ризику, пайцики партійної каси ‘Батьківщини’*; мовне оформлення ситуації: *навмисне полювання влади за людьми (сприяння виходу і дискретитації), персональні пов’язання з Яценюком, саботаж з боку соратників Яценюка, третій призов тушок, бунт невдоволених, тушокприймач = прообраз ‘групи Рибаква’* (творення неологізмів). Прослідкуймо у тексті, в якому жирним шрифтом виділяємо ті

¹⁴ Ibidem, s. 195.

¹⁵ Ibidem, s. 195-196.

конструкції, що знижують комунікацію, а підкреслення, навпаки, вказують на їхнє позитивне спрямування:

Яценюк стверджував, що влада навмисно здійснює полювання за його людьми, аби в такий спосіб дискредитувати нового лідера „Батьківщини”. Особливо компрометуючим було те, що молодший Табалов – Андрій – був керівником партії Яценюка „Фронт змін” у Кіровоградській області.

Друга серія тушок пішла в день виїзного засідання Верховної Ради. Тут було мені драматично – спочатку спікер Рибак зачитав їх заяву про вихід з „Батьківщини”, за півгодини Яценюк пред’явив пресі їх заяву про відмову від виходу (одна з них містила незліченну кількість граматичних помилок), а ще за годину тушки прийшли на засідання ‘путчистів’ на Банкову.

Три з чотирьох тушок – Ігор Скосар, Роман Стаднійчук і Віталій Немілостівий – також потрапили до списку за квотою Яценюка, розпорядником якої була його права рука Микола Мартиненко, що займався питанням наповнення каси.

Цих трьох мало що пов’язувало персонально з Яценюком. Скосар був близьким з Мартиненком – навіть познайомив його з майбутньою дружиною, а Немілостівий – зі Жванією, діловим партнером Мартиненка.

І от на підході третя серія тушок. До ‘групи ризику’ відносять депутатів із Дніпропетровська Андрія Павелка, Леоніда Сергієнка та Дениса Дзензерського. Вони можуть стати тушками явочним порядком, тобто не виходячи з фракції, але голосуючи всупереч її волі.

При чому третій призов тушок вже виглядатиме не трагедією, як перший, не фарсом, як другий – а буденністю. За якою може послідувати наступна серія – аж до подальшого розпаду фракції. Страхуючись від бунту невдоволених, Яценюк захистився положенням про фракцію „Батьківщина”, яке допускає його звільнення тепер лише двома третинами голосів.

Що вказує на аномальну поведінку депутатів Павелка, Сергієнка та Дзензерського?

Достатньо одного погляду на текст, щоб зрозуміти, що він виключає будь-яку спробу збереження нейтральності, це – відображення одностороннього скерування, відмежування інших, їхнє чітке маркування. Про таку спрощену тактику пише Р. Водак, зазначаючи, що

wskazywanie kosztów ofiarnych, oskarżanie ofiar o zbrodnie oprawców, wulgarne uproszczenia i zaprzeczanie oczywistościom – oto najpopularniejsze strategie retoryczne mające służyć przekonaniu wyborców bądź słuchaczy / czytelników o konieczności podjęcia takich działań politycznych, jak ograniczanie polityki imigracyjnej oraz uprawomocnienia ograniczeń często pozostających w sprzeczności z tradycjami demokratycznymi. Rzecz jasna, konkretny kształt językowy dyskursu zależy od jego gatunku oraz obszaru rzeczywistości społecznej, w którym on

funkcjonuje. Im bardziej anonimowy nadawca, tym jawniej w jego wypowiedziach manifestuje się retoryka różnicy i wykluczenia. W sytuacjach bardziej oficjalnych stereotypy i uprzedzenia zostają wpisane w proces budowania pozytywnego wizerunku nadawcy i w głębsze warstwy znaczeniowe tekstu za pomocą środków takich jak presupozycja, implikatura, wnioski, aluzje itp.¹⁶

В українському політичному дискурсі останнє твердження щодо анонімності доповідача, і його сильнішого (агресивнішого) впливу може стосуватися й особи, яка не приховує своєї тожсамості. Іншими словами, учасники українського дискурсу висловлюються у вищеописаний спосіб, незважаючи на ступінь їхньої анонімності. Прослідкувати й переконатися у цьому можна на прикладах виступів депутатів у Верховній Раді – вони ображають один одного, незважаючи на місце, реалії, виконувану функцію, присутність у залі колег чи сторонніх осіб (напр., журналістів), трансляцію їхніх виступів на радіо і телебаченні. Тобто, навіть за умови й бажання створити свій позитивний візерунок, українські політичні еліти не зважають на правила етикету (і не лише мовленнєвого) і за потреби, сягають до усіх дозволених і заборонених дій.

Як відомо, на читача впливають вербальні й позавербальні засоби оформлення повідомлень, наприклад, слова *'тушка'*, *'олігарх'*, *'зрадник'* і образи – курчат на ринку, або в упаковках, які надсилають замовникові, на бляшанках із під консерви, на фотографіях, підписаних фарбою, яка нагадує кров (натяк на характерні листівки, які розповсюджували під час війни) й ін., а „każde połączenie słowa i obrazu w inny sposób rości sobie prawa do rzeczywistości i tym samym aktywuje inny potencjał emocjonalny u widza”¹⁷. Як приклад наведемо фотографії, доповнені інформацією, які не тільки з'явилися в Інтернеті як жарти, але й постали у формі листівок, наклейок тощо.

Подвійна характеристика *'слово+образ'* має сильніший вплив на читача, адже

tak jak wizualizacja dostarcza nam informacji o stopniu autentyczności wiadomości, tak werbalna forma przekazu określa wyjątkowe poczucie rzeczywistości, jakie dana wiadomość wywołuje u widza. Dzieje się tak, ponieważ słowa regulują przepływ zmontowanych obrazów i z zazwyczaj niepowiązanego strumienia miejsc i osób tworzą znaczącą wiadomość. Porządkując i organizując czasoprzestrzeń wydarzeń, narracja werbalna spełnia podstawowe zadania klasyfikujące: uwzględnia i wyklucza, wysuwa na pierwszy lub przesuw na dalszy plan, usprawiedliwia bądź uzasadnia. Oddziela *'nas'* od *'nich'*¹⁸.

¹⁶ Ibidem, s. 186-187.

¹⁷ Lilie Chouliaraki, *W stronę analityki mediacji* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu*, Kraków 2008, s. 323.

¹⁸ Ibidem, s. 321.

Отож, як слушно вважає авторка цитованої праці, слово й образ творять континуум, складники якого підсилюють один одного, зміцнюють значення й вагу повідомлення. У такий спосіб інформація дискурсивного характеру (тобто такого, який має суспільне значення і дію) формує суспільну думку кожного громадянина, зокрема, і суспільства – в цілому, а відтак – впливає на суспільний контекст загалом.

Попередня думка особливо стосується актуальної, дискусійної тематики, такої, що має безпосередній вплив на життя кожної людини. Наприклад, депутат, який одразу після виборів змінює партію, зраджує свого виборця, який голосував не тільки за особу, але й за програму тієї партії, з якою він ішов на вибори; інформація про зраду обурює того, хто наділив депутата владою, оскільки для нього стає зрозумілим факт, що ця людина насправді не планує виконувати свої обіцянки, а навіть більше – просто використала голос окремого виборця. Критично мислячий виборець не погоджується з таким фактом, обурюється і приймає ту нарацію, яку йому пропонують політики, що вказують на особу-зрадника і приписують йому певні негативні риси, а після того, як подібні епітети починають з'являтися у медіях, усе частіше переконується у правильності своїх оцінок. У наслідку створюється уже окрема суспільна група, яка сприймає описані факти за дійсні й такі, що не вимагають детальнішого пояснення, тобто розмежування на *нас* і *них*, започатковане однією особою, переростає у таке ж або подібне мислення певної суспільної групи.

Окремі особи, а пізніше групи висловлюються щодо етики і справедливості, натомість у діях і словах особи виключеної, *іншої* проявляється почуття терпіння:

Roszczenia co do emocji, a dokładniej do etyki i polityki cierpienia, znamionują realizm psychologiczny w jego dwóch odmianach: realizmie kategorycznym i ideologicznym. Roszczenia względem emocji i sprawiedliwości oddalają zależność od percepcji fizycznej, a więc stanowią łączność pomiędzy tym, co widzimy, a tym, co słyszymy. W przypadku realizmu kategorycznego mniejsze znaczenie mają fakty, a większe znaczenie ma narastanie uczuć widza wobec cierpienia. Aby wywołać emocje, realizm kategoryczny często odwołuje się do opowiadania lub narracji właściwej, która stanowi ramę dla wizualizacji cierpienia, z jej dramatycznym pośpiechem i sensacyjnością¹⁹.

Приміром, світлини, на яких зображені тільки курчата, не викличуть відповідної реакції, тим більше, без знання сучасного українського політичного контексту, а вже фотографія (часто дивним чином змонтована, наприклад, особа політика і зображення курчати) викликає заплановані емоції, оскільки

¹⁹ Ibidem, s. 322-323.

глядач співвідносить її з відомою йому інформацією, хоча звичайно, найменш сумнівними щодо сприйняття будуть фото з підписами на зразок: *тушка-зрадник*; саме тут

зwiązek pomiędzy obrazem a narracją skutkuje znaczeniem ikonicznym; znaczeniem powiązanim z referentem nie poprzez łączność bezpośrednią czy też „fizyczną”, ale poprzez podobieństwo lub pokrewieństwo. Ikoniczność nie łączy się więc z konkretną rzeczywistością, ale reprezentuje rzeczywistość abstrakcyjną, gdzie obraz stanowi kluczowy element znaczący danego wymogu gatunkowego, który stara się ująć²⁰.

У схожий спосіб, адже через асоціації образу з абстракцією, функціонує ідеологічний реалізм, який, однак, має форму не певної категорії, а ідеологічної дилеми, наприклад, чи ми підтримуємо подібну форму реалізації влади в Україні, – і вимагає від адресата зайняти певну позицію щодо цієї проблеми:

w tym przypadku relacja pomiędzy wizualnym werbalnym kanałem semiotycznym tworzy znaczenie symboliczne. Znaczenie symboliczne nie jest związane ze swoim referentem poprzez połączenie ani poprzez pokrewieństwo, ale poprzez skojarzenia dyskursywne oparte na konwencjonalnej wiedzy i wartościach, takich jak doksa „my” – ludzie cywilizowani i „oni” – dzicy²¹.

Засоби ображання, приниження, висміювання політика, який негідно повівся щодо партії і виборців виявляються у певному найменуванні. У такій назві міститься спочатку прихована, а з часом відверта *неоінвектива*, спрямована на дискримінацію опонента, її мета – висловити власне й узагальнене ставлення до особи і її вчинків, підкреслити абсолютно неприйнятне бачення політичного противника. У сесійній залі вона часто поєднана з образливими вигуками, які безпосередньо стосуються певних осіб і їхніх кіл, партій на зразок *ганьба, сором, зрада (зрадник)* тощо.

Щодо дискурсивних стратегій журналіста-автора аналізованого тексту, то тут помічаємо досить виразне іншування *зрадників* і ‘*тушок*’, яке подекуди є відвертим і агресивним. Схожою є ситуація і в тематично близьких текстах, що може свідчити про неприйнятність описуваного авторами явища. Образливі найменування осіб, які фіксуємо в медійному і публічному українському дискурсі можуть бути загальнозрозумілими (*щурі, злодії, покидьки, олігархи, злочинці*) і знаними й типовими тільки для українського середовища, як-от *тушки, тітушки, ‘Сім’я*. Останнє, на відміну від інших дискурсів, скажімо,

²⁰ Ibidem, s. 323.

²¹ Ibidem.

італійського, в якому теж існує таке поняття зі схожою конотацією, відрізняється тим, що в українських реаліях таке називання стосується лише однієї 'Сім'ї' – колишнього оточення (і не тільки осіб, пов'язаних родинними зв'язками) президента В. Януковича. Воно не асоціюється з іншими впливовими угрупованнями – політичними, чи кримінальними тощо. Саме тому можемо відзначити його характерність для українського політичного чи медіа-дискурсу.

Щодо загального аналізу такого, а не іншого, добору лексем на позначення осіб, які, виконуючи свої професійні обов'язки, поведуться негідно, вартими уваги видаються слова Пола Чайлтона, який, аналізуючи когнітивний підхід до расизму, наводить ідею і концепцію Мітена про модуль інтуїтивної біології, й услід за ним пише, що:

intuicyjna biologia (moduł rodzajów naturalnych) wyjaśnia gotowość człowieka do przyjęcia istnienia różnych grup społecznych (i określania ich mianem ras itp.). Jednak dopiero płynność kognitywna wyjaśnia naszą gotowość do traktowania niektórych z nich jako gorsze. [...] W konsekwencji ludzie mogą być postrzegani jako zwierzęta (z zatem istoty niższe) lub jako przedmioty (narzędzia), lub równocześnie jako zwierzęta i przedmioty²².

Цитоване твердження може допомогти зрозуміти, чому мовці називають опонентів *тушками*, *щурями*, *покидьками* й под.

У популістичному дискурсі, з уваги на центральну позицію щодо вживання, Р. Водак виділяє алузію (натяк):

dzięki aluzjom można mówić brzydkie rzeczy, unikając za to odpowiedzialności, albowiem aluzje zaledwie dają do zrozumienia, a pełnia znaczenia ujawnia się dopiero w umyśle odbiorcy. Aluzje są możliwe dzięki pewnemu zasobowi wiedzy wspólnemu nadawcy i odbiorcy. Kto robi aluzje, ten liczy na odzew, czyli na to, że odpowiednie skojarzenia pojawią się w umyśle odbiorcy. W polityce zamiarem, często osiąganym, robiącego aluzję jest deprecjonowanie przeciwników bez przyjmowania odpowiedzialności za to, co zostało jedynie dane do zrozumienia; albowiem nie zostało to, rzecz jasna, powiedziane wprost: co najwyżej dano asumpt do pewnych skojarzeń. Aluzje dzięki niedomówieniom tworzą atmosferę szczególnej zażyłości w rodzaju: „Ach, przecież wszyscy wiemy, o co chodzi!”. Odwołując się przy tym do zasobów wiedzy potocznej, do wszystkim znanych metafor, do utartych, powszechnie używanych wyrażań, które nawiązują do utrwalonych stereotypów²³.

²² Paul Chilton, *Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu*, Kraków 2008, s. 78-79.

²³ Ruth Wodak, *Dyskurs populistyczny...*, op. cit., s. 197-198.

Якщо йдеться про український контекст, то ми вже згадували, що учасники цієї політичної сцени активно послуговуються усіма засобами впливу, серед них і описаним вище, хоча ще раз відмітимо, що надзвичайно часто їх вирізняє пряме й безпосереднє висловлювання, не відміну від опосередкованого, яким є натяк.

Наведений як зразок текст, і схожі приклади української публіцистики мають безпосередній вплив на читача, у чому легко переконатися, наприклад, простеживши за дописами користувачів Інтернету, коментарі під статтями, отож, можемо припустити, що відбувається проникнення аналізованого поняття до свідомості широкого загалу, яке в наслідку перероджується в установлене (у цьому випадку – критично-негативне) сприйняття явища у суспільстві загалом. Підтвердимо тезу про вплив публіцистики на політичний дискурс прикладами з парламентського дискурсу, який у цьому конкретному випадку перейняв спосіб називання, що з’явився в ЗМІ:

Шановний Володимире Михайловичу, шановні колеги! Цей, дійсно, ваші власні проблеми, тим більше, якщо вірити засобам масової інформації, то кожен з вас урочисто клявся, що він гарантує, що ‘тушок’ у його фракціях не буде. [...].

Шановні громадяни України, проблема тушок – це не проблема політичної сили, яка породила цих тушок, а це проблема країни, проблема безвідповідальності і проблема зміни вибору, адже люди голосували за одні партії, в результаті підкупів, в результаті шантажу, тиску в парламенті створюється інша більшість, ніж за ту, на яку сподівались громадяни України. Конституція чітко передбачає, що народний депутат має скласти присягу на засіданні Верховної Ради. Панів Табалових, не має значення по якій політичній силі вони пройшли, але вони зрадили ту політичну силу, вони зрадили виборців, за них голосували і найголовніше – вони не склали в цьому залі присягу. Вони, як щурі, поза межами залу підписали десь там туалетний папір якийсь, які сьогодні називається ‘присяга’. Не порівнюйте нас із цими зрадниками. Ми не хочемо бути разом з ними в одному залі²⁴.

Те, що наше припущення може бути вірогідним, підтверджує також корпус текстів, які з’явилися пізніше, і в яких автори теж звертаються до аналізованого поняття і розмежування на своїх і чужих. Наведемо деякі з них, у дужках подаємо джерело й дату доступу: ‘Тушка’ Канівець повертається до „Батьківщини”, 23 липня 2013, (<http://www.pravda.com.ua/news/2013/07/23/6994747/>), Вексильзація тушок в „Батьківщині”. Гуртом і вроздріб (<http://www.pravda.com.ua/articles/2013/07/4/6993557/>), Депутатам роздають листівки про ‘тушку’ з 95 округу (<http://www.pravda.com.ua/news/2013/06/19/6992543/>), Чи будуть ‘тушки’ у „Свободі”? (журнал

²⁴ Засідання Верховної Ради, виступ О. Ляшка, 12.12.2012 р.

„Український тиждень”, 20.12.2012), *Зачем Партии регионов новые ‘тушки’*. *И сколько еще депутатов могут уйти от Арсения Яценюка* (Forbes Україна, <http://forbes.ua/nation/1353605-zachem-partii-regionov-novye-tushki> 7 червня 2013), *„Кутовий! Судити тебе буде сам Бог” – люди вийшли проти ‘тушки’* (http://gazeta.ua/articles/politics-photo/_kutovij-suditi-tebe-bude-sam-bog-lyudi-vijshli-proti-tushki/504632, 01.07.2013), *Регіонали – найбільші ‘трутні’, комуністи – все приховують від народу, а всі ‘тушки’ – з „Батьківщини”*, (<http://expres.ua/news/2013/07/11/90172-regionaly-naybilshi-trutni-komunisty-ryhovuyut-narodu-vsi-tushky>, 11.07.2013), *‘Любі друзі’ та ‘тушки’. Пристосування як політичний метод* (http://gazeta.ua/articles/roman-solomonyuk/_lyubi-druzi-ta-tushki-pristosuvanstvo-yak-politichnij-metod/458001 27.09.2012).

Крім того, до корпусу варто включити новини Інтернету: *Це брехня, і чутки коментувати я не збираюся, – Арбузов про купівлю ‘тушок’* (http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?tse_brehnya_i_chutki_komentuvati_ya_ne_zbirayusya__arbuzov_pro_kupivlyu_tushok&objectId=350390), *В УДАРi запевняють, що в них немає ‘тушок’* (http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?v_udari_zapevnyayut_shho_v_nih_nemaye_tushok&objectId=345197), *У парламенті дві нові ‘тушки’* (http://tvi.ua/new/2013/06/06/u_parlamenti_dvi_novi_tushky), *Юрій Гримчак: Головні ‘тушки’ в опозиції ще попереду* (<http://glavcom.ua/articles/12159.html>), *Майбутні тушки: хто вони?* (http://ipress.ua/articles/maybutni_tushky_hto_vony_10588.html), *Тушки вместо тушек* (<http://www.unian.net/news/576086-tushki-vmesto-tushek.html>), *Чому ‘номілували’ кандидатів у ‘тушки’?* (<http://obozrevatel.com/politics/56013-chomupomiluvati-kandidativ-v-tushki.htm>).

Корпус текстів складають і дописи на інтернет-форумах (<http://forum.lvivport.com/showthread.php?t=80952>), блоги (http://blogs.tvi.ua/2013/07/04/zakonspirovani_tushky), листівки, наклейки-інформатори, зображення на одязі (бренд) (<http://www.wz.lviv.ua/news/23369>), пісні, карикатури, шаржі (<http://molbuk.ua/publicacii/51077-budut-krizi-tushki.html/>).

Підсумовуючи, зазначимо, що на прикладі окремого тексту вдалося простежити, як можна відобразити сприйняття певних явищ у суспільстві завдяки дискурсивній репрезентації понять *Свій*, *Інший*, *Чужий*. В українському політичному дискурсі *свій* – це чесний політик, а *чужий* – це той, який не відповідає такому баченню, тобто *зрадник*, *‘тушка’*. Згадане протиставлення яскраво виражене у медіа-дискурсі завдяки чіткому розрізненню, передусім, за допомогою різноманітних способів називання, вживання влучних епітетів, конструювання і відображення протилежностей. Автор свідомо визначає і встановлює межу *свої-чужі* за допомогою описаних способів, а іншування *зрадників* і *‘тушок’* в його тексті – зрозуміле і виразне.

Варто підкреслити, що аналізовані поняття, які складають у своїй цілісності розмежування на *своїх* і *чужих*, міцно вкорінилися в українських реаліях, зі

сфери медіа-дискурсу вони проникають до політичного (парламентського) й загалом – до публічного дискурсу. Вважаємо, що порушене питання – актуальне, важливе з погляду аналізу як *stricte* лінгвістичного, так і для критичних досліджень загалом, саме тому воно вимагає подальшого вивчення.

SUMMARY

„The One’s Folks” Versus “The Others” in the Ukrainian Media Discourse. The Issue of ‘Traitors’ and ‘Dead Fowls’.

The article analyses the way Ukrainian politicians are shown in the media. The analysis is focused on the groups of people who, after having entered the Ukrainian Parliament (Verhovnaya Rada), changed the party, which they had previously represented as candidates for voting.

The issue was widely discussed by politicians, journalists and the whole Ukrainian society as it revealed a substantial change of political postulates as well as political programmes before and after voting. Invectives such as “Traitors” and “Dead Fowls” were used by politicians and journalists to describe numerous groups of deputies and politicians. The article deals with critical analysis of the discourse based on theoretical conclusions drawn on the grounds of the Ruth Wodak’s division into “The One’s Folks” and “The Others”, “The Good Ones” and “The Bad Ones”.